

І.М. Василюк,

кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет);

І.Ф. Кравець,

секретар-референт
("Quercus IF", Івано-Франківськ)

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядається поліномінація фразових дієслів, спричинена системними характеристиками вихідних дієслів та продуктивними процесами словотворення. Ключові поняття: фразеологічні дієслова, фразеологічні одиниці, ідіоматичність, семантична деривація, конверсія.

Фразеологічні дієслова (ФД), які є активними будівними елементами мовлення, не перестають привертати увагу дослідників як складні структурно-семантичні утворення, що, будучи спрощеними складними словами, являють собою процес та результат багатоступеневих перетворень цих одиниць.

Найбільш повною є структурно-семантична класифікація ФД, запропонована Ю.А. Жлуктенко [1], згідно з якою слід розрізняти:

1. Дієслова з постпозитивними морфемами, що зберігають своє початкове локальне значення: *come in, go out, go down, lay off, sweep away* та ін.

2. Дієслова з постпозитивним морфемами, що мають фігуральне значення: *boil down* (скорочувати, зводити до чогось), *take off* (скидувати ціну), *take up* (заповнювати час), *get along* (досягати успіху), *speak away* (заговоритися та ін.)

3. Дієслова з постпозитивними морфемами, що інтенсифікують дієслово або надають його значенню сему завершеності, наприклад, *eat up, rise up, swallow up, open up* та ін.

4. Дієслова, значення яких не можна розглядати як суму значень компонентів: *give in* (попастись), *give up* (кидати), *come about* (траплятись), *bring up* (виховувати).

Модельованість утворень груп 3 та 4 дозволяє відносити їх до фразеологізованих утворень. ФД досить часто входять до складу багатьох фразеологічних одиниць [2]:

Blow off – *blow off steam* (*infrm* to give expression to anger, excitement, etc.).

Cut off – *cut someone off without a penny* (to stop a supply of money).

Get on – *get on one's skates on* (*infrm* to act quickly).

Get up – *get up one's dander/monkey up* (*infrm* to become angry).

Give up – *give somebody up as a bad job, give up the ghost*.

Take in – *take a hand in* (to be partly the cause of or have an effect on (something)).

Turn up – *turn up tramps* (*not infrm* to be surprisingly successful, helpful, or lucky).

Сайд Р. [3] стверджує, що нові ФД постійно з'являються в сленгу, наприклад, *boogie down*, та науково-технічних сферах, наприклад, *spin down*. На його думку, вони утворюються не випадково. Частка, будучи невід'ємною частиною ФД, іноді не менш семантично значима, ніж дієслово. Це призводить до процесів розвитку як багатозначності окремих дієслівних лексичних одиниць, так і семантичної деривації ФД в цілому. Білевич Т.Л. [4], провівши дослідження семантичних змін слів на матеріалі російської мови, визначила основні шляхи розширення семантичної структури слова – на предметно-логічній основі (to blow out – "продувати, прочищати що-небудь", що утворилося на основі прямого значення "видувати/сь, викидувати/сь"); на базі "синестезичної симуляції", тобто на подібності відчуття, сприйняття (to dive into – "зануритися з головою в роботу" – утворилося від основного "пірнати" на ґрунті спільного відчуття – "занурюватись у щось") та за допомогою мовних "технічних" прийомів – метонімії, синекдохи, метафори (flame up – to burn (with envy, fury, indignation, etc); to look angrily or passionately upon)). Характер семантичних змін має різноспрямовані вектори: звуження/розширення значення, що може призвести до поляризації вихідних та кінцевих значень одиниць – антиномії лексико-семантичних варіантів ФД, як, скажімо, to fly off (Adv.) – to hurry away, to fly off (Prep.) – to (cause) to leave (something such as a plane) by flying; to kick about/around (Adv.) – *infrm* to exist; be living; to kick about/around (Prep.) – *infrm* to lie unnoticed (in a place) Процес набуття ФД ідіоматичних значень сприяв розвитку полісемії. Досить часто ми можемо зустріти декілька ідіоматичних значень у одного ФД, що відрізняє їх від моносемантичних ФО:

Keep down:

1. Триматися на низькому рівні, позбутися:

Some people have more difficulty than others in keeping their weight down.

2. Втриматися від блювоти:

Jane is sick again today, she hasn't been able to keep her food down.

3. Стримувати (почуття):

It was all I could do to keep my temper down when I saw the boy treating the dog badly.

4. Знищувати, пригнічувати, стримувати (що-небудь):

Chemicals are used to keep the insects down.

5. Придушувати (кого-небудь):

Conquering soldiers used to keep the natives down by force.

6. Залишати (школяра) на другий рік:

Jane was afraid that if she failed her examinations again, she would be kept down next year.

Скоріш за все, семантична дифузія слова-основи сприяє розвитку ідіоматичності та відповідно полісемії ФД (слово *keep* є багатозначним).

Процес ускладнення структурно-семантичного "навантаження" дієслова з постпозитивом може бути обтяжений подальшими перетвореннями, відомими як функціональна переорієнтація [5] одиниць номінації, а саме: поступовий перехід ФД у прикметники або іменники, що утворює складний ланцюг:

$V > Ph.V > Adj. > N$ or $V . Ph.V > N > Adj.$

Build(V) + up (Adv.) > to build up (Ph.V) > build-up(N) > built-up (Adj.):

Use more bricks to build the wall up (нарощувати, збільшувати).

Jim approached a built-up area... (забудована)

Despite the big buildup, the play was a flop (попереднє публічне схвалення).

У цих парах переорієнтована одиниця характеризується більшим ступенем семантичної інтеграції, ніж вихідна.

Утворені в результаті конверсії слова мають значення, які, як ми вже помітили, іноді можна легко простежити у відповідних ФД; проте значення деяких новоутворених слів настільки далекі від вихідних, що їх переклад є досить складним:

I'll never be anyone's idea of a pinup in a bathing suit.

To pin up – закріплювати щось; a pinup – картина привабливої людини.

To hang up – 1. to place (something such as an ornament or clothing) on a wall or a hook; вішати на стіну чи гак.

2. *Infml* to cause (someone) to be busy, anxious, or have a fixed idea (about something or someone); спричинити зайнятість; викликати занепокоєння або настирливу ідею.

A hang-up - ? (It was his fault that she has such hang-ups).

Не всі нові слова, що з'являються, закріплені в словниках, тому нерідко являють собою великі труднощі для людей, які вивчають англійську мову.

Процес функціональної переорієнтації ФД у нову лексичну одиницю в кожні вихідні моменти є вмотивованим і забезпечує семантичну деривацію похідної одиниці. Але семантична структура вихідного слова, точніше її системні особливості, визначають семантику деривата. Ми маємо на увазі наступні моменти:

1. Семантичний дериват має бути денотативно тотожним вихідному слову навіть за умов безперечних семантичних зрушень.

2. Чим більш полісемантичним є вихідне дієслово, тим більше воно тяжіє до збереження поліномінативної структури деривата залежно від "парадигматичної вагомості" різних значень багатозначного слова, яка, за справедливим ствердженням В.В. Левицького, буває різною [6: 23].

3. За умови полісемії вихідного дієслова конвертована лексична одиниця має тенденцію до семантичного розширення, що призводить до явищ, притаманних окремим словам, – полісемії, синонімії, антонімії, омофразії тощо.

Конвертовані слова, з одного боку, є моносемантичними на момент переходу; з іншого – вони швидко розширюють свій семантичний потенціал, набувають нових значень і внаслідок цього стають полісемантичними. Такими чином, якщо ми візьмемо за приклад дієслово *to overstate*, то побачимо, що воно дефінується сімома значеннями; іменник *make-up* має шість значень. У деяких випадках слово, конвертоване від полісемічного ФД, також стає багатозначним, і його значення можна легко зрозуміти з відповідного ФД. Спробуємо порівняти значення ФД та конвертованих від них одиниць. Наприклад,

To knock out

1. Вибивати, витрушувати.
2. Вибивати (люльку).
3. Нокаутувати (у боксі).
4. Усипити, одурманити (про ліки, наркотики та ін.).
5. Розбити, зруйнувати, вивести з ладу.
6. Втомити (кого-небудь), перенапружитись.
7. Барабанити, деренчати.
8. Змусити суперника вийти зі змагань.

A knockout

1. Нокаут.
2. Змагання, з яких виключається команда, що програла.

9. Потрясти, дивувати, приголомшувати.

3. Приголомшливий успіх.

4. Погодження між учасниками аукціону про купівлю речей за низькими цінами.

To walk on

1. Продовжувати йти.
2. Мати маленьку роль у спектаклі чи

A walk-on

1. (особа) що має малу роль у фільмі (зазвичай без слів). спектаклі (зазвичай без слів).

З наведених прикладів видно, що конвертовані одиниці приймають не всі значення ФД. Частіше вони набувають значень, що відповідають ідіоматичним значенням вихідних ФД, а не прямим (див. *knockout, walk-on*). При цьому нові значення конвертованих одиниць повністю або частково зберігають денотативні семи значень ФД джерела.

Практичне дослідження проблеми дало змогу зробити наступні висновки. Процес інтеграції ФД у складне слово передбачає виконання ряду умов, таких, як: а) збереження лінійного розташування елементів ФД; б) виконання ФД функції ускладненої реми або теми в лінійному ряду висловлення [7]; в) зміна номінації ФД в бік ідіоматичності. Слід відрізнити слова, утворені в результаті конверсії ФД, від слів типу *outgrow, input* та інших, які є дериватами, утвореними префіксальним шляхом. Слова, конвертовані від полісемічних ФД, як правило, також стають багатозначними, розвиваючи свої значення зі значення вихідного ФД. Як правило, нові слова приймають значення, що відповідають транспонованим значенням вихідних ФД. У цьому процесі спостерігається повне або часткове вбирання семних значень вихідного ФД, що залишають за цими утвореннями особливе місце в системі англійської мови як одиниць, які перебувають на межі фразеологічного та лексико-семантичного рівнів мови.

СПИСОК ВИКОРИСТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Жлуктенко Ю.А. О так называемых "сложных глаголах" типа в современном английском языке // *Вопр. языкознания*. – 1954. – №5. – С.105-113.
2. Courtney, Rosemary. *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*. Longman Group UK Limited, 1995. – 734 pp.
3. Side, Richard. *Phrasal verbs: Sorting them out*, *ELT Journal* – April, 1990. – P. 144-152.
4. Білевич Т.Л. Дієслівна багатозначність у процесі розвитку мови // *Мовознавство*. – 1999. – №1. – С. 46-50.
5. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка. – К., 1998. – 362 с.
6. Левицкий В.В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження // *Мовознавство*. – 2003. – №4. – С. 17-25.
7. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке. – К.: Вища школа, 1983. – 84 с.
8. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высш. Школа, 1986. – 336 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Василюк І.Н., Кравець І.Ф. Структурно-семантическая деривация фразовых глаголов в современном английском языке.

В статье рассматривается полиноминация фразовых глаголов, вызванная системными характеристиками исходных глаголов и продуктивными процессами словообразования. Ключевые понятия: фразовые глаголы, фразеологические единицы, идиоматичность, семантическая деривация, конверсия.

Vasyliuk I.M., Kravets I.F. Structural and semantic Phrasal Verbs derivation in Modern English.

The article focuses on Phrasal Verbs polynomination caused by systemic characteristics of the initial verbs as well as productive word-building processes. Keywords: Phrasal Verbs, Phraseological Units, idiomaticity, semantic derivation, conversion.